

Dr. Varga Norbert - Dr. Pétervári Máté

A magyar közigazgatás története

A fejlesztés az Igazságügyi Minisztérium a jogászképzés
színvonalának emelését célzó szakmai programja keretében
biztosított támogatással valósult meg (2022)

Jelen tananyag az EFOP-3.4.3-16-2016-00014 számú projekt keretében kifejlesztett Varga Norbert: A magyar közigazgatás története (2020.; <https://eta.bibl.u-szeged.hu/5037/>) című tananyag, illetve annak egyes részeinek felhasználásával készült.

A KURZUS ALAPADATAI

A tárgy jellege	kollokviummal záródó előadás
Tárgyfelelős tanszék	SZTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Jогtörténeti Tanszék
Oktatók	Dr. Varga Norbert egyetemi docens Dr. Pétervári Máté adjunktus
Elérhetőség	6721 Szeged, Bocskai u. 10-12. 2. emelet 43. és 66. szoba Tel/Fax: (62) 544-409; (62) 544-385 E-mail: vargan@juris.u-szeged.hu E-mail: petervari.mate@juris.u-szeged.hu
Tantárgyi kreditpontok	4

A TANANYAG ELSAJÁTÍTÁSÁHOZ JAVASOLT MÓDSZERTAN

1. Olvassa el a tantárgy alapadatait.

2. Ismerje meg a tantárgy követelményrendszerét.

3. Figyelmesen olvassa el az olvasóleckét.

Az olvasólecke feldolgozásához szükséges idő: kb. 35-40 perc

4. A tananyag elsajátításához segítséget nyújt az ajánlott irodalom.

5. Válaszoljon az önellenőrző kérdésekre.

6. Amennyiben további segítségre van szüksége a tananyag megértéséhez, akkor jelezze a tantárgy oktatójának.

A király a rendi Magyarországon

A király volt a legfelsőbb államhatalmi szerv, aki a rendiség kialakulásáig önállóan gyakorolta a hatalmat. Ezt követően a rendi dualizmus időszakában az uralkodó a rendekkel együtt kormányoz, irányította az országot.

A királyi trón betöltésének szabályai:

Időben legelőször a *senioratus* elve érvényesült, ami alapján a család legidősebb férfi tagja lett az uralkodó. Ezzel az elvvel szakított Géza, amikor bevezette az elsőszülött fiú öröklésének, a *primogenitura* elvét. Ezt utóbbi elv alapján lett uralkodó Szent István. Mindkét előbb említett elv párhuzamosan fennmaradt az Árpád-házi uralkodók idején. Amennyiben volt törvényes fiú utód akkor a primogenitura elve érvényesült, hanem volta, akkor a senioratus elvét hívták segítségül a trónbetöltés kapcsán. A harmadik elv az *idoneitas*, vagyis az alkalmasság elve volt, ami azt jelentette, hogy a leendő uralkodónak megfelelő hadvezéri képességgel és tapasztalattal kellett rendelkezni. Szent Istvántól kezdve kereszténynek is kellett lennie az illetőnek, hiszen az egyház támogatását csak ebben az esetben élvezte. A senioratus és a primogenitura is a vérség elvének érvényesülését jelentette, a vérrokonnak alkalmasnak is kellett lenni egyben a trón betöltésére. Ez azt is jelentette, hogy többféleképpen határozhatták meg, hogy ki jogosult a trónra.

Az uralkodó a családon belül dönthette el, hogy ki lesz az utóda, *kijelölhette* utódát. Szent István ezt oly módon alkalmazta, hogy Imre herceg, fiának halálát követően. Ez azt jelentette, hogy nővérenek fiát, tehát női ágon „Árpád vérét” Pétert jelölte meg, aki rövid ideig uralkodott.

Az uralkodó fiának öröklése azonban nem mindig érvényesülhetett automatikusan, különös tekintettel a család legidősebb férfi tagjának trónigényére. Az alkalmasság elve sokszor a senioratus elvének kedvezett és hazánkban is érvényesült az Árpádkorban. A Vazul fiakat, Andrást és Bélát visszahívták az országba és a senioratus elve alapján Andrást koronázták meg.

I. András (1046-1060)

Öccsének Bélának tett ígérete ellenére, még életében ifjabb királlyá koronáztatta fiát Salamont. Ez azonban nem akadályozta meg, hogy Béla trónra kerüljön. A legfontosabb az volt, hogy az uralkodó Árpád-házi uralkodó legyen. Az elsőszülöttség elve a 12. században kerül előtérbe.

Könyves Kálmán (1095-1116)

Megvakítottatta öccsét Álmost, hogy alkalmatlanná tegye a trónbetöltésre és fia II. István (1116-1131) kerüljön a trónra. II. Istvánnak, aki tehát a primogenitura elve alapján került a trónra, nem volt fia, ami azt eredményezte, hogy nagybátyjának, Álmosnak fiát, Bélát jelölte ki, de ő vak volt. Ennek ellenre megkoronázták, mert az volt a fontos, hogy a leendő uralkodó István családjából kerüljön ki.

II. (Vak) Bélának (1131-1141) azonban volt fiúutóda és ezt követő néhány uralkodónak is, ami a primogenitura elvének megerősödését jelentette. A trónbetöltés kapcsán akkor jelentkezett probléma, amikor

IV. (kun) László (1272-1290)

nem volt törvényes utóda. A „szeretett” kunjaival élt és nem feleségével, amiért a pápa kiátkozta. Szinte az Árpád-ház már itt kihalt, amelynek elkerülése végett

III. András (1290-1301) lett a következő uralkodó, aki II. András harmadik feleségének utószülött gyermeke volt. **Ezt követően bekövetkezett az Árpád-ház kihalása 1301-ben.**

A választás elve csak akkor érvényesülhetett a magyar alkotmányjogban, ha az „ösi dinasztia” trónöröklési joga már nem érvényesült, a vérségi trónjogosultak sora kihalt.

III. Andrást halálát követően, „letört a Szent István, Magyarország első király nemzetségének, törzsének és véreinek aranyágacska” és el kellett dönteni, hogy milyen elv alapján kerüljön

betöltésre a királyi trón. Két „párt” állt egymással szemben. Az egyik az volt, akik a rendek szabad királyválasztását támogatták, míg a másik oldalon azok álltak, akik azt támogatták volna, hogy a leendő uralkodó Szent István nőágához tartozzon. A nőági öröklést az egyház is támogatta.

A vegyesházi királyok időszakában (1301-1526) a pápa jelöltje Károly Róbert volt, de ennek ellenére a koronát II. Vencel cseh királynak ajánlották fel, aki maga helyett fiát, Vencelt küldte be az országba, akit meg is koronáztak. VIII. Bonifác pápa vitatta Vencel jogát a trónra és sokan el is pártoltak tőle, akit a trónon Ottó követett, akit szintén megválasztottak magyar királynak. Ezt követően került a trónra

Károly Róbert (1308-1342) pápai támogatással. Károly Róbert nem fogta el a választás elvét, hanem hangsúlyozta, hogy női ágon örökölte a trónt. A királynak volt fia,

Nagy Lajos (1342-1382), aki a primogenitura elve alapján örökölte meg apjától a királyi széket. Lajos azonban fiúutód nélkül halt meg, akit leánya,

Mária (1382-1395) követett a trónon.

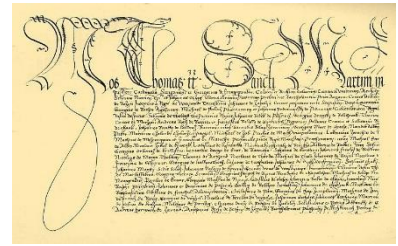

Luxemburgi Zsigmond (1387-1437) előbb társuralkodó, majd Mária halálát követően az első uralkodó lesz, aki tisztán választás eleve alapján szerezte meg a trónt. Zsigmondnak sem született fia, ezért leányának férjét Habsburg Albertet jelölte királynak, akit a magyar rendek meg is választottak.

Hunyadi Mátyást (1458-1464) is a magyar rendek választották meg, akinek szintén nem volt törvényes fia, ezért II. Ulászlót fogják magyar királynak megválasztani, akinek viszont született fia, aki a primogenitura elve alapján szerezte meg a trónt. Ez azt jelentette, hogy a választás és a primogenitura elve élt már csak ebben az időszakban.

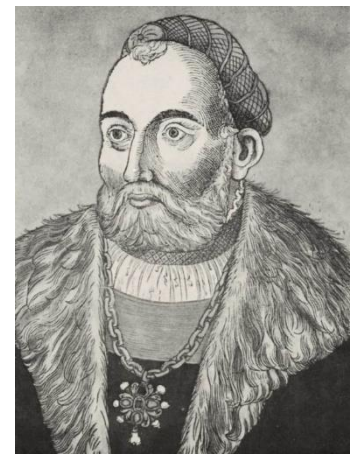

A magyar rendek az 1505-ben tartott rákosi országgyűlésen elhatározták (**rákosi végzés**), hogy amennyiben a magyar királynak nem születik fiú utóda, akkor a királyválasztás joga visszaszáll a magyar rendekre.

Öröklési szerződésekkel is biztosítani szerették volna a trónigényeket a rendi korban, amelyek alapvetően a Habsburgok trónigényeit szolgálták. Mátyás is kénytelen volt ilyen szerződést kötni III. Frigyeszel 1463-ban, ami azt tartalmazta, hogy amennyiben Mátyás fiú utód nélkül halna meg, akkor Figyes vagy utódját kell megválasztani magyar királynak. 1491-ben törvényben szabályozták azt, ha II. Ulászló fiú utód nélkül halna meg, akkor Miksa vagy utód fogja örökölni a trónt. A Habsburg-Jagelló családi szerződésben 1506-ban is a trónöröklést szabályozták, amelyet 1515-ben a Habsburg-Jagelló házassági szerződés egészített ki, miszerint Miksa unokája Ferdinánd feleségül veszi Ulászló leányát, Annát; Ulászló fia, Lajos pedig Ferdinánd nővérével, Máriával köt majd házasságot. Ulászlónak azonban született fia, II. Lajos követte a trónon, akinek viszont nem született gyermeke.

Ezért következett be halálakor 1526-ban a *kettős királyválasztás*. A rendek a rákosi végzésre hivatkozva megválasztották magyar királynak Szapolyai Jánost Székesfehérvárott, a Pozsonyban tartott királyválasztó országgyűlésen pedig Ferdinándot az öröklési szerződésre hivatkozva.

Szapolyai János Erhard Schön egykorú fametszetén

Az 1547:5. tc-ben elismerték a rendek Ferdinánd utódaira az öröklés jogát.

A rendek a királyválasztás jogáról az 1687:2. tc.-ben mondtak le, hálából a dinasztíának az ország felszabadítása körül szerzett érdemeire tekintettel. Elismerték a fiág részére az elsőszülöttségi örökösödési jogot.

A trónbetöltés szabályozása III. Károly idején merült fel, akinek 1716-ban született egyetlen fia még ugyan ebben az évben meghalt. Károly igyekezett Mária Teréziának és Mária Annának az öröklési jogait törvényekkel biztosítani. Ezt fogadtatta el a Pragmatica Sanctionak is nevezett 1723. évi 1-2. törvénycikkeket, ami kimondta, hogy a férfiág kihalása esetén a trónt a női ág öröklí, még pedig elősorban Károly leányai, ezek és utódaik kihalása esetén József, illetve ezen ágak kihalása esetén Lipót leányai és leszármazottjaik örökölnék az elsőszülöttség

rendje szerint, amelyben a fiúk mindig megelőzik a lányokat. Feltétel volt továbbá, hogy törvényes születésű római katolikus főherceg vagy főhercegnő legyen, aki az örökös tartományokat oszthatatlanul és elválaszthatatlanul, kölcsönösen és Magyarországgal együttesen birtokolja.

A koronázás:

Az európai jogtörténetet vizsgálva két koronázási rendszer alakult ki: az angol és a német koronázási ordo, koronázási szertartás. A magyar koronázási szertartás a német mintát (mainzi ordo) követte, amelynek részei (világi és egyházi) a következők voltak:

- *a szent koronának az uralkodó fejére történő felhelyezése és a koronázási jelvények (palást, jogar, országalma, a királyi kard, kereszt) átadása*
- *a felkenés szertartása*
- *a király esküje és*
- *a nép megkérdezése.*

A trón várományosa csak a koronázást követően lett törvényes magyar király. A Hármaskönyvben is megtalálható az a szabály, hogy a királyi hatalom a koronázással szállt a királyra. A nemesség koronázta a királyt és nemessé is csak a király tehetett valaki, amelyből következett, hogy a nemesek csak a törvényesen megkoronázott király hatalma alatt álltak.

A koronázásnak Szent István koronájával kellett történnie, mert csak ezzel járt együtt a főhatalom átruházása. Ha valamilyen oknál fogva nem lehetett a szent koronával koronázni, akkor Szent István halotti koronáját használták.

A II. Mátyás által az ősi koronázási jelvények számára készítettetett vasláda 1608-ból a Magyar Nemzeti Múzeumban.

Ulászlónál közismert, hogy Erzsébet magával vitte a koronát és fiát a császárhoz. A rendek ezért Ulászlóval megegyeztek, hogy a székesfehérvári egyházban Szent István ereklyetartójáról levett koronára ruházták a hatalmat és érvénytelenítették a László megkoronázását, mert a hozzájárulásuk nélkül történt meg.

Kimondtak azt is, hogy az új koronával való érintés, ugyan olyan erővel bír, mintha a régi koronát használták volna, tették volna a király fejére, az a királyi hatalom teljessége átruházására került.

A koronázás tartalmazta a király világi támogattságának megnyilvánulását: a nép megkérdezését. Az egyházi szertartás végén világi esküt tett az uralkodó. Az egyházi szertartás a püspökszentelés mintájára celebrálták, ekkor jutott az isteni kegyelem birtokába az új uralkodó. A koronázás a koronázótemplomban történt. A

A koronázási jelvények

koronázási aktus része volt az egyházi intelem, az egyházi eskü, a felkenés, a hatalmi jelvények átadása, a koronának a király fejére helyezése és a koronázási mise. A király gyakran *hitlevelet* adott ki, melyben foglaltak korlátozták az uralkodót, az alkotmány biztosítására adtak ki, amelyet törvénybe foglaltak. Az uralkodó esküt tett a koronázás során.

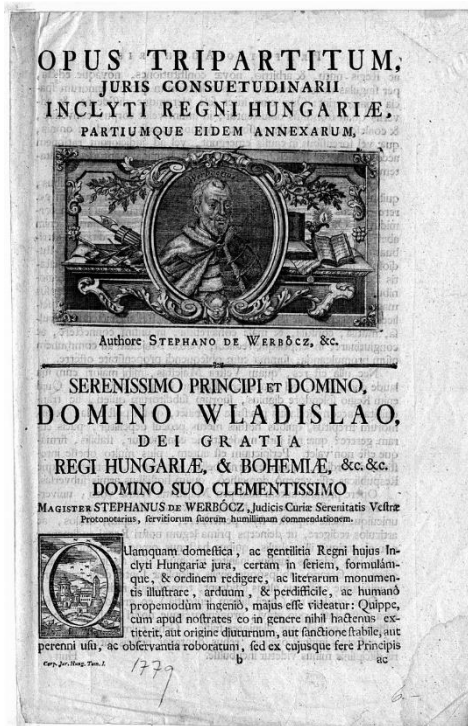
A király jogállása: trónbetöltés szabályai, helyettesítés

Király jogállása:

A király jogköre kiteljesedett formájában a királyt illető személyes felségjogokból és az uralmi felségjogokból állt.

Személyes felségjog volt a *majestas* (a felség, a legmagasabb emberi méltóság és tisztesség), az ebből eredő *sérthetlenség* (büntetőjogi alakzattal védelmezték) és *felelőtlenség*, az *apostoli jelző* és a *magyar király* címének viselése, illetve Magyarország *címerének beépítése* saját címerébe. A magyar uralkodó jogosult volt az udvartartásra, testőrségre, királyi udvarnokok alkalmazására és speciális tisztesség illette meg (országos ünnep születéskor, házasságkor, gyász halálkor).

Uralmi felségjog: legfelsőbb *jogalkotó* (dekrétumok, rendeletek, privilégiumok kiadása). Az országgyűlés kialakulásával megillették a *diéta szervezése körüli jogok*: összehívás, berekesztés, elnapolás, feloszlatás, megnyitás, elnöklés vagy elnök kinevezése, tárgyak kitűzése. Volt *törvénykezési joga* is és a *bíráskodási jogkör* a király felhatalmazásán alapult. A 18. századra személyes ítélkezése háttérbeszorult. Ennek ellenére továbbra is adhatott eljárás kezdeményező bírói parancsokat, biztosíthatott asylumot (menedéket), *salvus conductust* (menedék vagy oltalom levél) írhatott alá, kegyelmezhetett. Teljes körű intézkedési lehetősége volt a közigazgatásban, gondoskodott a törvények betartásáról (*főfelügyeleti jog*), kinevezte és elbocsátotta az országos főtisztviselőket (*kinevezési jog*), messzemenő pénzügyi jogosítványai voltak, a *ius regium* alapján megillette az elhagyott, uratlan jószágok birtokbavétele. Ő volt a legfőbb *hadúr*, hadat üzent, békét kötött. *Birtokot adományozhatott, nemesíthetett*, rangokat és címeket adhatott. Széles volt *egyházzal kapcsolatos jogköre* is, ezeket nevezzük egyházkormányzati jogoknak.

7. A *Tripartitum* 1779. évi kiadásának címlapja

Szentkorona-eszme: A királyi hatalom politikai alátámasztására a **koronaeszme** szolgált. A hatalom teljessége, Isten kegyelmének az elnyerése, a koronázás során szállt át a királyra, aki ezáltal lett Krisztus kormányzására rendelt helytartója e földön. A **szentkorona-eszmet** Werbőczy István *Tripartitum*-ában fejtette ki. A koronaeszmet és az organikus állameszmet egyesítette. A középkor másik államelmélete, amely szintén egyházi forrásokból táplálkozik az **organikus állameszme**, mely a társadalmat, az államot sajátos organizmusként, az élő ember mintájára képzelte el. A király és a nemesek összessége egyaránt a főhatalom részese volt, kölcsönös függésben birtokolták a hatalom teljességét. A királyi hatalom forrása a nemesek összessége, a jogokat a nemes közösség ruházta át a koronázás útján. Viszont ez fordítva is igaz volt, hiszen nemessé is csak a király tehetett valakit. A **rendi dualizmus** is a király és rendek együttműködésén alapult.

Országos méltóságok

A királyt segítő méltóságokat a 11-12. században udvari méltóságoknak nevezték. A rendiség kialakulása során azonban a nemesség már a saját tisztségviselőinek is tartotta e méltóságokat. Nemcsak a király által reájuk bízott feladatokat látják el, hanem ténylegesen az egész országot érintő hatáskört kapnak. A 14. századtól a legfontosabb országos méltóságokat az ország nagyobb zászlósurainak, míg a kisebb méltóságokat az ország kisebb zászlósurainak nevezik.

Szapolyai Imre nádor sírköve. A hagyomány szerint Mátyás rá szabta a nádori cikkelyeket

1. A nádorispán

A nagyobb zászlósurak közül a legfontosabb szerepet a nádorispán töltötte be. Kezdetben a királyi udvar gazdasági ügyeit intézte, kezelte a királyi jövedelmeket, ő volt az udvarnokok főnöke. A 11. század második felében már egyre gyakrabban látott el bírói feladatokat a király felhatalmazása alapján a királyi udvarban, de mindig a király nevében, a király bírói pecsétjével végezte ezt a bírói tevékenységet. Az Aranybulla rendelkezése szerint azonban 1222 után a nádor önálló bírói joghatóságot kapott. Már nem a király nevében járt el, hanem saját bírói pecséttel a királyi udvaron kívül, az egyes vármegyékben saját nevében törvénykező gyűlést hirdetett. Ezt nevezzük **nádori közgyűlésnek**. A nádori közgyűlésen mindig a nádor elnökölt, bírótársai az adott vármegye tisztségviselői – főispán, szolgabírák, esküdtek – voltak. Hatásköre elsősorban a nyilvános gonosztevők felkutatására terjedt ki. Ha valakit a

nádori közgyűlésen fej- és jószágvesztéssel büntettek (hűtlenség esetei), azt csak a király jóváhagyását követően hajthatták végre. Amennyiben a nyilvános gonosztevő nem volt jelen a nádori közgyűlésen, akkor a nádor *proscribálta* (levelesítette) az elítéltet, akit ettől kezdve bárki elfoghatott és megölhetett.

Az Aranybulla ugyanakkor mintegy alkotmánybírói hatáskört is biztosított a nádornak, amikor a hét példányban kiállított Aranybulla egyik példányát a nádor őrzésére bízta.

A nádori közgyűléseket a 15. század első felében egyre ritkábban hirdették meg. Hunyadi Mátyás az 1464. évi dekrétumában még elrendelte megtartásukat, azonban a vármegyék inkább a királyi kincstárba befizetett pénzzel megváltották ezt a terhes kötelezettséget. Így 1486. évi nagyobb dekrétumában megszüntette ezt a bírói fórumot.

A nádorispán hatásköre Hunyadi Mátyás uralkodása idején teljesedett ki, s azt az 1485. évi **nádori cikkelyek**ben rögzítették.

- a nádort az országgyűlése választotta,
- a király általános helyettese,
- ha a királynak nem volt törvényes fiú utóda, köteles volt királyválasztó országgyűlést összehívni, ahol ő nevezte meg a jelöltet és ő szavazott először;
- a Hétszemélyes Tábla elnöke,
- a kunok bírása.

6. Hunyadi Mátyásról készült dombormű a 15. századból

2. Az országbíró

Amikor a nádorispán a királyi udvarban a királytól egyre több bírói feladatot kapott, kénytelen volt a gazdasági ügyeket egy másik méltóságnak átadni. Ő lett az udvarbíró, akit a 15. századtól már országbírónak neveztek.

Ha a nádor a királyi udvartól távol tartózkodott, akkor az udvarbíró lett a nádor helyettese. Előbb gazdasági feladatokat látott el, majd a király – ha a nádor nem tartózkodott ott – az országbírót bízta meg az udvarban bírói feladatokkal.

Az országbíró mindig a király nevében, a király bírói pecsétjével bíraskodott, sohasem szerzett önálló bírói joghatóságot.

3. A tárnokmester

Amikor az országbíró a király általános bíró helyettese lett a királyi udvarban, a gazdasági ügyekkel már nem tudott foglalkozni. E feladatok ellátására új méltóságot kellett kinevezni. A 13. század második felében jelent meg a tárnokmester.

A gazdasági ügyek mellett a szabad királyi városokból a királyhoz fellebbezett ügyek elbírálását egyre gyakrabban a tárnokmesterre bízta az uralkodó. A 15. század elején alakult meg a tárnoki ítélőszék, ahol a tárnokmester a szabad királyi városok által küldött bírótársakkal ítélkezett, amelynek székhelye Buda lett.

4. A főkincstartó

E méltóság a 15. század elején jelent meg és elsősorban a királyi udvar gazdasági ügyeit intézte. A 16. század elejéig az ország legfontosabb gazdasági tisztségviselője. Amikor 1528-ban megszervezték a **magyar kamarát**, a gazdasági-pénzügyi ügyekért felelős magyar dikasztériumot, annak keretei között folytatta gazdasági tevékenységét.

ÖNELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK

1. Mit jelent az idoneitas elve?
2. Mit jelent a senioratus és a primogenitura elve? Állítását példákkal támassza alá!
3. Mikor és hogyan érvényesült a választás elve?
4. Milyen öröklési szerződéseket kötöttek?
5. Miért és hogyan következett be a kettős királyválasztás?
6. Mit tartalmazott a Pragmatica Sanctio?
7. Milyen részei voltak a koronázásnak?
8. Sorolja fel az uralmi felségjogokat?
9. Melyek voltak a király személyes felségjogai?
10. Mi volt a szentkorona tan lényege?
11. Mi volt a hatásköre a nádornak?
12. Ki volt a tárnokmester?
13. Mi volt a szerepe a főkincstartónak?

FELHASZNÁLT IRODALOM

MEZEY Barna: Magyar alkotmánytörténet. Budapest, Osiris, 2003. (ötödik kiadás) 91-103. pp.; 129-135. pp.

<https://www.szaktars.hu/osiris/view/mezey-barna-szerk-magyar-alkotmany-tortenet-osiris-tankonyvek-2003/?pg=0&layout=s>

Varga Norbert: A király a rendi Magyarországon. In: A magyar közigazgatás története (online oktatási csomag), 2020.

Varga Norbert: A király a rendi Magyarországon II. In: A magyar közigazgatás története (online oktatási csomag), 2020.

<https://eta.bibl.u-szeged.hu/5037/>

AJÁNLOTT IRODALOM

ECKHART Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Budapest, Osiris, 2000. 90-94. pp.

<https://www.szaktars.hu/osiris/view/eckhart-ferenc-magyar-alkotmany-es-jogtortenet-millenniumi-magyar-tortenelem-2000/?query=eckhart&pg=93&layout=s>

TIMON Ákos: A szent korona elmélete és a koronázás. Budapest, Stephaneum, 1920.

https://dlib.ogyk.hu/view/action/nmets.do?DOCCHOICE=1659825.xml&dvs=1658582864290~231&locale=hu&search_terms=&adjacency=&VIEWER_URL=/view/action/nmets.do?&DELIVERY_RULE_ID=4&divType=

